

Hans Kornø Rasmussen: Det danske Dilemma.

København: Forlaget Tiderne skifter 2004
(200 sider)

I denne bog har forfatteren leveret et vel-skrevet og engageret indlæg i debatten om de kommende afstemninger om den nye EU-forfatning og de fire danske forbehold. Som bekendt fik Danmark – efter at have forkastet Maastricht - traktaten i 1993 – året efter indføjet fire forbehold i forbindelse med samarbejdet i EU, nemlig mod unionsborgerskabet, mod forsvarssamarbejdet, mod den fælles mønt, euroen, og mod retlige og indre anliggender. Det er først og fremmest problemerne i forbindelse med det sidste forbehold, som er bogens anliggende. Dette forbehold vedrører bl.a. samarbejdsaftalerne i EU om flygtninge – og indvandrerpolitikken. Dilemmaet fremkommer, fordi disse områder i stigende grad overføres fra det mellemstatlige samarbejde i søjle 3 til det overnationale EU-samarbejde i søjle 1. Så længe samarbejdet foregik mellem stater – hvor der var vetoret for de enkelte stater – kunne Danmark deltage på trods af forbeholdet. Men når samarbejdet bliver overnationalt EU-samarbejde, hvor vedtagelser kan ske med kvalificeret flertal, kan Danmark ikke længere deltage på lige fod med de andre lande.

Efter et indledningskapitel om “Danmark, EU og indvandring”, hvor forfatteren svinger pilsken over såvel højre- som venstrefløj – men nok mest over den første – tager han fat på sit egentlige anliggende. I tre kapitler beskrives først de ydre forhold, som påvirker EU-landenes, og Danmarks flygtninge- og indvandrerpolitik. Dernæst følger tre kapitler, som omhandler EU’s og Danmarks politik på

dette område fra Maastricht-traktatens ikrafttræden i 1993 og indtil i dag. Bogen afsluttes med to kapitler, hvor det første analyserer Danmarks forbehold på området for retlige og indre anliggender, med hovedvægten på flygtninge- og indvandrerpolitikken, medens forfattere i det sidste kapitel gør sig nogle overvejelser over Danmarks stilling i forhold til udkastet i den nye forfatningstraktat.

Blandt de ydre faktorer, som påvirker flygtninge- og indvandrerpolitikken, indrages først den fortsatte globalisering. Globaliseringen er kendetegnet ved, at transaktionsomkostningerne for flytning af mennesker, information, varer og penge er stadig faldende, samtidig med at transaktionshastigheden øges. Et vigtigt resultat af globaliseringen er, at virksomheder og institutioner i stigende grad lægger produktionen ud til lavtlansområder. Det anføres fx, at flere amerikanske stater i maj 2003 flyttede deres oplysningscentraler om borgernes tilknytning til det sociale system til Bombay i Indien. I globaliseringens tidsalder er Europa omgivet af lande, hvis befolkninger vil vokse ganske betragteligt i løbet af det næste halve århundrede. Det gælder det afrikanske kontinent, den arabiske verden og lande som Indien og Pakistan. Forfatteren inddrager også de lande, som grænser op til eller ligger tæt ved de nye medlemmer af EU. Det er karakteristisk for alle disse lande, at de i varierende grad er præget af fattigdom og usikre politiske forhold. Forfatteren drøfter også Tyrkiets stilling og markerer en positiv holdning til at optage dette land som medlem af EU. Sidst i afsnittet om de ændrede ydre forhold redegøres der for den demografiske situation i Danmark og Europa. Som bekendt har fødselsniveaue i de europæiske lande været under reproduktionsniveaue i de sidste tre til fire år-

tier. Det er ved at sætte væksten i de europæiske befolkninger i stå, ligesom der indtræder betydelige forandringer i aldersfordelingen. Det lave fødselsniveau vil i sammenhæng med de store fødselsårsgange fra 1940'erne medføre en stærk vækst i antallet af ældre, samtidig med, at aldersgruppen af erhvervsaktive vil synke. Med de nuværende erhvervsfrekvenser kommer færre således til at forsørge flere. Samtidig er der frygt for, at denne demografiske situation efterhånden vil føre til mangel på arbejdskraft, som må afhjælpes gennem indvandring. Men her er der et virkeligt dilemma, fordi en meget væsentlig del af de indvandrere, som kommer via asyl eller familiesammenføring fra de ikke-vestlige lande, medbringer en for beskedent faglig udrustning til at indtræde i arbejdsstyrken som beskæftigede. Som det nævnes i bogen, er beskæftigelsesgraden blandt indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande lav i de Vesteuropa. Derved kan indvandrerne komme til at udgøre en økonomisk byrde. I Danmark har undersøgelser i Rockwool Fondens Forskningsenhed vist, at indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande belaster de offentlige budgetter med over 10 mia. om året.

På dette sted kunne man have ønsket en mere indgående vurdering af, hvilken indflydelse outsourcing kan få på behovet for arbejdskraft og dennes kvalifikationer. Med en forventet omfattende outsourcing vil mange job med lav kvalifikationsgrad forsvinde fra Europa, samtidigt med at behovet for arbejdskraft formindskes. Alene ud fra en økonomisk vurdering taler begge forhold imod, at en omfattende indvandring fra ikke-vestlige lande fremover vil være nødvendig eller ønskelig. Danmark og andre EU-lande kan således blive nødsaget til at dække en væsentlig del af deres behov for arbejdskraft ved fx. at forhøje pensionsalderen, øge arbejdstiden og mindske sygefraværet. Men nok så vigtigt vil det være at hæve produktiviteten ved at øge arbejdskraftens kvalifikationsniveau og kapitaldannelsen i samfundet. Her overses det ofte, at med en stagnerende eller svagt faldende be-

folkning vil man kunne spare investeringerne til indpasningen af en befolknings-tilvækst (demografiske investeringer), og dermed have flere ressourcer til at investere i „dybden“, og således opnå en forøgelse af uddannelse og kapital pr. capita. Det vil i sig selv give mulighed for at øge produktiviteten og kunne på denne måde modvirke en eventuel produktivitetshæmmende tendens i forbindelse med arbejdsstyrkens aldring.

I de følgende tre kapitler føres vi på pædagogisk vis gennem dele af EU-labyrinten. Først et kapitel om det danske nej til Maastricht traktaten og de politiske begrundelse for forbeholdene; begrundelser som efter forfatterens mening i nogen grad hvilede på forkerte præmisser. Dernæst et par informative kapitler om udviklingen i EU's udlændingepolitik (asylpolitik, indvandring og grænsekontrol). I og med at EU i 1986 vedtog at etablere det indre marked, hvor varer, penge og arbejdskraft inden udgangen af 1992 skulle kunne cirkulere frit mellem medlemslandene, blev det også nødvendigt, at man på afgørende områder nåede frem til fælles regler med hensyn til, hvem der måtte passere de ydre grænser. Derfor begyndte bestræbelserne på at flytte disse områder fra søjle 3 til søjle 1. I forbindelse med etableringen af en fælles politik på området blev dette også væsentligt udvidet. Inden for asylområdet har det fx drejet sig om, hvilke lande der var ansvarlige for asylbehandlingen og oprettelsen af EURODAC til sammenligning af fingeraftryk. På indvandringsområdet har man i stigende grad anskuet indvandringen til Europa i sammenhæng med den økonomiske og sociale situation i de flygtningeproducerende lande. I 2002 vedtog EU's stats- og regeringsledere, at immigrationsspørgsmålet skulle udgøre en integreret del af alle tilgængelige instrumenter i udenrigspolitik, bl.a. udviklingshjælp. Som en konsekvens af denne politik har man i EU-regi etableret samarbejde med en række lande uden for Europa med henblik på hjemsendelse af illegale flygtninge. Samtidig er der overvejelser om at oprette sikre zoner til flygtninge i nærområder samt transitcentre for

asylansøgere med åbenbart grundløse ansøgninger. Inden for disse og andre områder kan resultater utvivlsomt bedre opnås gennem et tæt EU-samarbejde, som det derfor kan blive uhensigtsmæssigt for Danmark at stå udenfor.

Efter en detaljeret redegørelse for de danske forbehold vedr. rettlige og indre områder i de to sidste kapitler konkluderer forfatteren, at det eneste, som på afgørende måde stiller sig i vejen for en opgivelse af det danske forbehold, er de danske regler på familiesammenføringsområdet, nemlig 24-års reglen og tilknytningskravet. Men her har regeringen som bekendt foreslået og fra EU fået accept af et moderniseret forbehold, således at Folketinget får mulighed for inden for nærmere afgrænsede områder at opgive forbeholdet og deltage på lige fod med de andre medlemslande. Medens Danmark næppe på asylområdet kunne have – eller har – afvigende regler, kan dette efter forfatterens mening formentlig godt praktiseres på området for familiesammenføring. Men praktiseringen af det moderniserede forbehold – og vel dermed løsningen på bogens dilemma – kan først bringes i anvendelse efter, at såvel EU-forfatningen som dette forbehold er vedtaget ved en folkeafstemning i Danmark.

Poul Chr. Matthiessen
Collstrops Fond

Knud Juel: Dødeligheden i Danmark gennem 100 år

– danskerne lever længere
men hvorfor kortere end svenske
mænd og franske kvinder?

København: Statens Institut for Folkesundhed
2004

Udviklingen af danskernes dødelighed er forløbet ekstremt tragisk over de seneste årtier. I 1970 var dødeligheden herhjemme

stort set på samme niveau som i de andre skandinaviske lande. Siden da er vi sakte agter ud, ikke blot fra Sverige og Norge, men fra stort set alle vesteuropæiske lande.

På nuværende tidspunkt er der kun få lande i Vesteuropa, hvis befolkningen har en højere dødelighed end danskernes; det er skotterne samt irske og portugisiske mænd. Alle andre lande har overhalet os i løbet af 1980'erne og 1990'erne, hvis de ikke havde gjort det tidligere. Dødeligheden i et land måles typisk som middellevetiden, hvilket svarer til det antal år, en person i gennemsnitligt vil leve. I 2002 kunne danske mænd forvente at leve i gennemsnit 74,8 år, mens kvinders middellevetid var 79,5 år. Til sammenligning var i det samme år middellevetiden i Grækenland 75,8 år for mænd og 81,1 år for kvinder.

Knud Juels bog beskriver udviklingen af danskernes dødelighed over de seneste 100 år. Danskernes middellevetid er steget markant i denne periode, i alt har mændene føjet 21 år til deres gennemsnitlige levetid, mens kvinderne i gennemsnit lever 23 år længere end deres medsøstre gjorde for 100 år siden. Alligevel er dette færre år end i de lande, vi ofte sammenligner os med. I de første kapitler undersøges trends i det sidste århundrede af den samlede dødelighed samt efter aldersgrupper med lande, der har et lignende sundhedsvæsen. Det fremgår, at især de midaldrende og ældre aldersgrupper er ansvarlige for Danmarks lave placering i international sammenhæng. Men der er faktisk ingen af de danske aldersgrupper, som har forbedret deres placering over for andre skandinaviske lande i løbet af de sidste 50 år. Der er på nuværende tidspunkt ikke noget der tyder på, at situationen vil ændre sig i fremtiden.

Kapitel 3 er bogens længste og mest interessante: her gennemgås dødelighedsudviklingen for specifikke dødsårsager. Trends over danskernes dødelighedsrater er sammenholdt med dem fra andre vestlige lande over perioden 1950-2000. For hver af de store dødsårsagsgrupper undersøges også, hvordan danske mænd og

kvinders placering har ændret sig over tid i sammenligning med andre lande.

Der findes kun få dødsårsager, hvor danskerne har forbedret deres position i forhold til andre vestlige lande. Det drejer sig om mavekræft, selvmord, trafikulykker. Blandt alle andre dødsårsager har vi enten oplevet en tilbagegang eller en stagnation i forhold til andre landes dødelighed. Især tobaksrelaterede dødsårsager (lungekræft og kronisk obstruktiv lungelidelse (KOL) mundhulekræft), alkoholrelaterede dødsårsager (bl.a. levercirrose), tarmkræft, diabetes, bryst- og livmoderkræft, fald- og forgiftningsulykker har bidraget til den negative udvikling. Ligeledes ligger danskernes dødelighed af hjerneblødninger (apopleksi) også højere end hos de lande, vi normalt sammenligner os med.

Der gives forsigtige bud på årsagerne til danskernes overdødelighed. Mens de tobaks- og alkoholrelaterede dødsårsager kan tilbageføres til livsstilsfaktorer, så som danskernes markant højere forbrug af tobak og alkohol i sammenligning med de andre undersøgte lande, er prædiktorene for udvikling af andre sygdomme mindre klare. Tarmkræft samt visse andre kræftformer kan til en vis grad henføres til for fed og fiberfattig kost, ligeledes er diabetes associeret med dårlig kost, overvægt eller for lidt motion. Genetiske og miljørelaterede faktorer indvirken på sygdomsforløb er dog ikke afklarede nok til, at man kan drage endelige konklusioner om årsagerne til, at vi ikke lever ligeså længe som i andre lande.

Ved at vælge lande som er sammenlignelige med Danmark mht. samfundsstruktur, rigdom og sundhedsvæsen, fremstiller forfatteren hypotesen, at ceteris paribus burde dødeligheden i disse lande være ens – eller skyldes variation af andre faktorer f.eks. ernæring, adfærd, biologiske forskelle etc. Dette er selvfølgelig en antagelse, men ikke desto mindre er det en interessant indgangsvinkel. Forfatteren demonstrerer hermed, at overdødeligheden pga. rygning og alkoholkonsum i stor udstrækning kan henledes til danskerne større forbrug af disse.

I alt giver bogen en nuanceret billede af udviklingen i danskerens dødelighed samt hvilke dødsårsager, der har bidraget til den negative udvikling sammenholdt med andre vesteuropæiske lande. De mange figurer og tabeller gør materialet levende. Især tabellerne med danskeres placering i forhold til andre lande taler deres tydelige sprog. Det kunne have været interessant at undersøge f.eks. ratioen af danske til svenske dødelighedsrater efter alder og år i et overfladediagram, men dette ville sandsynligvis have gjort bogen mere kompliceret at tilægge sig. *Dødeligheden i Danmark gennem 100 år* er velegnet kilde til orientering om danskernes mortalitet for både nybegyndere og viderekomne. Den er således udmærket egnet til undervisningsbrug både på gymnasie- og universitetsniveau, men også til opkvalificering af faggrupper.

Knud Juel er en af de personer herhjemme, som har beskæftiget sig mest udførligt med trends af danskernes dødelighed og årsagsspecifikke dødelighed. Bogen, der skrevet på opfordring fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet, kommer fint omkring de forskellige årsager til udviklingen i danskernes mortalitet og kan derfor anbefales til en dybere forståelse af, hvorfor vi danskere har valgt at leve kortere.

Annette Erlangsen

SSRI, The Pennsylvania State University

Grethe Banggaard: Befolkningsfremmende foranstaltninger og faldende børnedødelighed. Danmark ca. 1750-1850.

University of Southern Denmark Studies in
History and Social Science vol. 265. Odense:
Syddansk Universitetsforlag 2004

Foreliggende bok er en bearbejdet udgave
av forfatterens Ph.D.-avhandling fra De-
mografisk Forskningscenter, Syddansk
Universitet, forsvart i 2002. Avhandlingen

omhandler forhold omkring dødeligheten i Danmark ca. 1750-1850 Dette var en periode da dødeligheten var jevnt fallende, så vel i sin alminnelighet som spedbarnsdødeligheten spesielt.

Fallende dødelighet er selve kjennetegnet på startfasen av den demografiske transisjon. Emnet har opptatt forskerne i lang tid. I senere år har spesielt spedbarns- og barnedødeligheten stått sentralt i internasjonal forskning. Boken gir en meget god og bred innføring i den aktuelle internasjonale debatt om fenomenet. Det er meget vi ikke vet, eller bare uklart forstår. Det pekes på områder som bør utforskes mer. Ikke minst skal fremheves forfatterens samtidsengasjement: Valg av emne er aktualisert av dødelighetsforhold for barn og deres mødre i verden i dag.

Banggaards undersøkelse er derfor en svært kjærkommen tilvekst til forskningslitteraturen på feltet. Boken er meget vel-skrevet, leseverdig og klart pedagogisk lagt opp. Fremstillingen er tenksom og nyanisert og gir godt oversyn over forskningsfeltet. Den representerer også en stor arbeidsinnsats i forbindelse med gjennomgang og analyse av primærkilder. Det gis grundige og fine opplysninger om kirkebokforingen. Meget fortjenestefullt er det f. eks. at Banggaard har gått til regionale arkiver for å finne kopier av innsendte beretninger som sentralt enten brant opp i 1803 ved brannen i Collegium Medicum arkiv eller gikk tapt ved Københavns bombardement i 1807.

Forfatteren tar eksplisitt avstand fra monokausalitet, og velger en bred tilnærming. Emnet er nærmere presisert til de foranstaltninger i tiden som hadde som målsetting å virke fremmede på befolkningsutviklingen, gjennom nedgang i spedbarns- og barnedødelighet. Hva gjorde man i datiden for å avhjelpe og motvirke den høye dødeligheten? Hvilke sykdommer var det aktuelt å bekjempe for å fremme befolkningsutviklingen i Danmark? Hvordan ytret det statlige engasjement seg i den forbindelse? Hva opptok den samfunnsmessige tenkning i Danmark på 1700-tallet?

Banggaard påpeker at datidens tenk-

ning først og fremst var konsentrert om de faktorer som kunne influere på fødsels-tallene. Sjelden tok man for seg tidens store barnedødelighet eller for så vidt dødeligheten som problem overhodet, enda man var godt kjent med disse forholdene. Slik var det, tror hun, "[m]åske fordi man mente, den slags lå i Guds hånd" (s.13). Men i boken viser hun at i gjerning gjorde sentrale myndigheter ikke desto mindre en stor og mangeartet innsats for å bekjempe epidemier og fremme sunnhet og helse. Og det skjedde faktisk en endring på slutten av 1700-tallet. En rekke tiltak for å bekjempe sykdom og død ble initiert, og det er disse som settes i fokus. Hovedvekten er lagt på landdistriktene der 80 prosent av befolkningen bodde i perioden.

For å bekjempe dødelighet må man vite hva folk døde av. Den gamle problemstillingen "Sult eller sykdom?" synes lagt på hyllen for godt i Danmark. Feilernæring har derimot dukket opp som en interessant variabel, og distriktskirurgen i Frederiksborg amt i 1809 klager da også over at "mælkemad, æg og flæsk henhører til almuens almindeligste og kæreste spise". For spedbarna er problemet feilernæring knyttet til deres tilgang på morsmelk. Banggaard finner i sin undersøkelse grunnlag for å understøtte hva Anne Løkke fant i avhandlingen *Døden i barndommen* (1998), nemlig at spedbarna i den bedrestilte gårdmannsklassen, som fikk tilleggs-kost eller alternativ spedbarnskost, hadde dårligere overlevelsessjanser enn husmannsbarna som ble oppammet på morsmelk. Hun ser likevel ikke bedre ernæring og bedre folkehelse som nødvendige motsetninger, og det kan man bare være enig med henne i.

Men vi lar ernæringen ligge. Avhandlingen er konsentrert om de offentlige syksdomsbekjempende foranstaltninger som hun mener kan ha hatt innflytelse på dødeligheten. Disse er det mange av: Landboreformene må ha hatt indirekte effekt på sykdomsspredning gjennom nye boligstrukturer som følge av utskifting og utflytting. Normer og praksis mht. hjemmedåp vil ha influert på de helt nyfødtes overlevelsessjanser. Andre tiltak

er Epidemiforordningen 1782, Kvaksalverforordningen 1794, Lov om almen kopevaccination 1810, legevesenets utbygging, jordmorvesenets utbygging, Sundhedskommissioner og Sundhedskollegiet. Forfatterens konklusjon er klar: De sykdomsbekjempende og sunnhetsfremmende foranstaltningene var den underliggende faktor i den nedgangen i barnedødelighet som fant sted i den undersøkte perioden (s. 299).

Underliggende faktor, ja, men påviser hun årsakssammenhengene? Hvordan påviser man noe innenfor historisk forskning? Vi er her inne på et teoretisk og metodisk kjernepunkt. Man etablerer samtidighet og argumenterer for sannsynlige sammenhenger, men sekvensen årsaksvirkning er vanskeligere å etablere. I hvert fall dersom kravet er sterkt til entydige sammenhenger – som at alle som drikker vann fra en bestemt forurenset vannkilde blir syke, mens alle som drikker rent vann ikke blir det. Entydige sammenhenger er det imidlertid ikke alltid så lett å etablere innenfor historisk forskning da kildene vanligvis ikke ligger til rette for å belyse alle de problemstillinger som historikere ønsker å ta opp.

Historisk demografi har vært et "hardcore"-fag, med sterke, nærmest naturvitenskapelige krav til bevisføringen. Men heller ikke slike argumenter fører alltid til målet. I senere år har fagfeltet åpnet seg stadig mer for mer kulturelt og kvalitativt betingede argumentasjonsopplegg. Banggaard gir oss et godt eksempel på dette når hun stiller opp mot hverandre Wrigley og Schofields undersøkelse av engelsk befolkningshistorie fra 1981 og Dobsons undersøkelse av engelske dødelighets- og sykdomsforhold fra 1997. Dobsons studie av malaria i ulike regioner i England står for et nytt perspektiv på mortalitetsdebatten: de komplekse epidemiologiske forandringer. Doktoranden har valgt samme vei. Mangfoldet innenfor sykdomspanoramaet søkes for sin egen del som en ny tilnærming til debatten om dødelighetsnedgangen. Med eksplisitt henvisning til Preston og Haines studie *Fatal Years. Child Mortality in late Nineteenth-Century America*

fra 1991 søkes også kulturelle forklaringer, som forfatteren ikke vil oppfatte som "en ubestemt fællesnævner for alt det, det ellers ikke var mulig at undersøge" (s. 78). Jeg er helt enig i at en bred kulturelt betinget tilnærming er verdifull og godt i samsvar med historiefagets tradisjoner. Det er også hypotesegenererende. Sammenhenger foreslås, som så kan videre etterprøves ved analyse av individ-data.

Det er tale om kvantitativ og kvalitativ metodikk i tandem. Vi kan kalle den det to-tinnede gaffel-fremstøtet, eller haikjeften, for å holde oss til militær terminologi. Hun viser til at i antropologisk forskning er metoden ofte det mer brede spektrum, "thick description". En faktor som langt på vei forklarer en generell utvikling behøver ikke å ha tilsvarende forklaringskraft på et annet nivå. Banggaard har valgt å "etablere det generelle billede omkring flere sideløbende utviklingsdetaljer" (s. 299). Hennes hovedmålsetting har vært å beskrive den bredere kontekst som nedgangen i barnedødelighet finner sted innenfor. En oppdatert moderne forsker fører leseren med forståelse inn i fortidens forhold, og vi får en interessant og velinformert innføring i hvordan myndighetene legger for dagen nye holdninger og tar viktige initiativ.

Fremstillingen av disse "sideløbende" utviklingene er høyst fortjenestefullt i seg selv. I tillegg tjener den som oppmarsjområde for den kvantitative demografiske analysen av dødeligheten i siste del av boken. Der får vi en statistisk analyse av åtte sogn, dels en regresjonsanalyse av livsløp i tre av de åtte sognene. I disse åtte sognene ble det født vel 6.592 barn mellom 1785 og 1839. Figur 8.5 (s. 231) viser dødeligheten i alder 0, 1-4, 5-9 for hele perioden for hvert av sognene for hele perioden under ett. Jylland kommer klart dårligst ut. Sjælland og Fyn ligger mer på linje. På det grunnlag utvelges de tre sognene som skal undersøkes nærmere i livsløpsanalysen. Data-kvaliteten kommer inn som tilleggs-kriterium. Men sognene – alle åtte og ikke minst de tre av dem – er svært anonyme. Jeg skulle gjerne ha sett at de tre sognene som er utvalgt til regresjonsanalysen

(Gassum på Jylland, Lunde på Fyn og Nebbelunde på Lolland) hadde fått en mer omfattende beskrivelse i forhold til nettopp de foranstaltningene som får slik grundig omtale på det generelle plan. Kildeforholdene synes imidlertid ikke å ligge til rette for det. Konklusjonen er imidlertid klar og overbevisende: Epidemier ble bekjempet og de avtok i hyppighet, samtidig som barnedødeligheten sank, først for små og litt større barn, deretter for spedbarn. For spedbarna synes dødeligheten også å være influert av kirkedåps-tidspunktet.

Et par mindre sluttbemerkninger: Under omtalen av synergieffekten malaria, tyfoidfeber og dysenteri nevnes at i England var de stillestående vannområdene gode for mygg og malaria og befordret tyfoidfeber og dysenteri (blodgang), sykdommer som Epidemiforordningen av 1782 nettopp gav meldeplikt for. Kunne synspunkter fra Thorkild Kjærgaards avhandling om *Den danske Revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning* fra 1991 ha vært trukket inn? Han hevdet jo at malariaen forsvant med "den økologiske eller grønne revolusjon" i Danmark på 1700-tallet. Etter ca. 1750 økte antall husdyr i Danmark. Kveg utvikler ikke malaria, og sykdommen brenner ut i kveget ved at parasittens livssyklus avbrytes.

Om de årlige innberetningene om fødte og døde, heter det (s. 84) at disse fra starten av i 1735 bare omfattet fødte og døde, og at ikke før fra 1775 ble vielser inkludert, fødte og døde inndelt etter kjønn, og de uekte fødte rapportert. Det kan da ikke være riktig. Slik hadde det vært siden starten. Det nye i 1775 var at de døde nå skulle aldersinndeles i 10-årsgrupper. I *Fald og fremgang* (1965: 219) gjengir Axel Lassen et kirkebokskjema som er identisk med de anvisninger biskop Peder Hersleb ga i Akershus stift, der han var biskop 1730-37, og som han må ha innført i hvert fall på Sjælland da han overtok bispestolen der i 1737. I forlengelsen av dette ligger en annen modifikasjon: Banggaard påpeker hvor viktig tallmaterialet fra Skandinavia var som underlag for utviklingen av teorien om den demografiske transisjon,

det var selve prototypen i en tid da historisk tallserier over vitale begivenheter manglet i alle andre land. Så langt er vi enige. Men når hun så føyer til at det er mer korrekt å si at Sverige var prototypen,

fordi det var det eneste af de tre nævnte land, der havde et tilstrækkeligt datamateriale til rådighed, da teorien blev udviklet i 1940-årene,

så kan jeg ikke følge henne. Det underspiller det nettopp omtalte dansk-norsk-islandske serielle materialet fra 1735 av, jf. Adolph Jensens artikkel i *Nationaløkonomisk tidsskrift* fra 1935, fulgt opp av Halvor Gille i tredje nummer av det nystartede engelske tidsskriftet *Population Studies* rett etter annen verdenskrig (1949-50).

I forbindelse med den fine gjennomgangen av normer og praksis mht. hjemmedåp fremheves – og med god grunn – betydningen av Struensees plakat av 27. juli 1771 der det overlates til foreldrenes skjønn hvorvidt hjemmedåp skulle finne sted eller ikke. Her kunne det ha vært trukket inn at man sentralt i København med tanke på revisjon av lovbestemmelsene om geistlighet og religion alt i 1753 innhentet uttalelser fra geistligheten i både Danmark og Norge (jf. Helge Fæhn: *Beretninger fra geistligheten i Norge*, 1985). Prestene bekymret seg for dåpsbarnas velferd og for at påbudet om barnedåp på landet innen åtte dager kunne ha fatale følger for barnet særlig i storm og uvær om vinteren, og henstiller til Kongen at dåpen må kunne skje enten i prestens hus med fulle seremonier eller som hjemmedåp.

Dette er en fin avhandling, og den er god å lese og en ypperlig innføring i et stort og mangslungent felt. Grethe Banggaard har gått til verket med omsorg og nennsomhet så vel for detaljene som helheten, og med entusiasme for sitt tema. For denne anmelderen, som i sin tid fikk anledning til å lese teksten som lå til grunn for disputasen, har det vært en særlig glede å se hvor fint den videre bearbeidelse og ajourføring har fungert. Dette er

utvilsomt en bok som fortjener, og som også kommer til å bli lest av mange.

Det er å håpe at forfatteren kan fortsette på den interessante forskningsvei hun har gått seg inn på. En undersøkelse av Danmark, Norge og Island når det gjelder det undersøkte temaet ville være særdeles interessant. Lovgivningen er den samme, stort sett, men ellers er forholdene svært ulike. En slik studie ville være som et tilnærmet kontrollert eksperiment. Mens vi venter på den, gleder vi oss over den fine undersøkelsen som foreligger.

Sølvi Sogner
Oslo Universitet

Mogens Nygaard Christoffersen: Familiens utvikling i det 20. århundrede. Demografiske strukturer og processer.

København: Socialforskningsinstituttet 2004.

Rapporten har til formål at sammenfatte og ajourføre en rekke tidligere rapporter fra Socialforskningsinstituttet, der behandler demografiske aspekter ved familien i Danmark. Det sker med den hensikt at give et samlet bilde av den historiske utvikling inden for temaer som pardannelse, fødselstal, skilsmisser, omfanget av erhvervsarbejde m.v. Ud fra denne beskrivelse, der er hentet fra rapportens forord og rapportens tittel, kan man således vente sig en rekke aspekter vedr. familieforhold behandlet med en demografisk tilgang og i et langt tidsperspektiv, nemlig hele det 20. århundrede.

Rapportens undertittel er "Demografiske strukturer og processer", og den gir indledningsvis anledning til en refleksion, da den ikke helt beskriver, hvad man faktisk kan finne i rapporten. Allerede i rapportens forord angives det, at bogen er baseret på statistikk samt tidligere indsamlet interviewmateriale. Der er således tale om, at kvantitativt og kvalitativt kilde-

materiale er kombinert, men reelt inneholder rapporten, hvad Mogens Nygaard Christoffersen kalder "demografiske opgørelser" (s. 50). Interviewundersøgelserne bruges til at støtte analysen af tallene, og de demografiske strukturer inddrages i ringere grad i analysen som forklaringsfaktorer, end hvad man kunne forvente (jf. rapportens undertittel).

Rapporten tager udgangspunkt i fire hypoteser, som har været fremherskende inden for det sociologiske forskningsfelt. Den første hypotese, der lægges frem, er, at industrialiseringen betød en underminering af de udvidede tregenerationsfamilier. Mogens Nygaard Christoffersen viser med henvisning til danske og engelske undersøgelser, at nok lever kun 3-4 % af de, der er over 65 år, sammen med deres børn, men kontakten mellem generationerne er fortsatt intensiv. For det andet påviser rapporten, at sene ægteskaber ikke er noget nyt, fordi samme mønster kan genfindes "i det gamle landbrugssamfund". Endvidere refereres der til en hypotese om, at der i det moderne samfund er en øget bevægelighed både geografisk og socialt. Ifølge Mogens Nygaard Christoffersen er friheden i det moderne samfund formel, og mønstrene i eksempelvis valg af partner viser, at der fortsatt er nogle effektive sociale barrierer, der bevirker, at udsagnet "krage søger mage" stadig gælder. Ydermere konkluderer Mogens Nygaard Christoffersen, at marginaliserede mænd i et langt tidsperspektiv har været i samme situation; de bliver langt sjældnere familiefædre, og der er markante forskelle mellem ugifte og gifte mænd, når det gjelder sociale, økonomiske og helbredsrelaterede forhold.

Familiens utvikling i det 20. århundrede er ikke bare interessant for sociologer, men også for historikere, og det er prisverdig, at der bliver gjort et forsøg på at trekke lange linier i forskjellige aspekter av familiens utvikling. De lange linier er både rapportens styrke og svaghed, for på den ene side sammenfatter den og ajourfører undersøgelser inden for temaet, men på den anden side griber den også ind i et annet fagområde, nemlig de historiske un-

dersøgelser af familiens udvikling. Man kan derfor forvente visse referencer her til. Referencer til historiske undersøgelser findes imidlertid kun i fåtal, og flere steder refereres til ældre litteratur, eksempelvis Lindhardt fra 1949 om børnedødelighed og Gille fra 1949 om 1700-tallets demografiske udvikling i Nordeuropa. En mere opdateret litteratursøgning kunne ønskes, og det ville have ledt forfatteren hen til Hans Chr. Johansens undersøgelse "Danish Population History 1600-1940" fra 2002, hvori mange af de temaer, som rapporten berører, også behandles. Endvidere kan Anne Løkkes disputats fra 1998 (*Døden i barndommen. Spædbørnsdødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark 1800-1920*) nævnes.

At der ikke er lavet meget research i den historiske litteratur betyder, at i hvert fald to af de hypoteser, som Mogens Nygaard Christoffersen stiller op, er myter, der for længst er aflivet af historikere.

Det gælder for det første myten om tregenerationsfamilien. For selvom Mogens Nygaard Christoffersen omtaler den engelske historiker Peter Laslett, der allerede i 1970'erne afviste, at man i 1700-1800-tallet levede sammen i tregenerationsfamilier, bruger han myten om, at tregenerationsfamilien har eksisteret i historiske samfund. Han bruger den til at påvise en vis form for kontinuitet – til at påvise, at tregenerationsfamilien stadig findes, om end der ifølge Mogens Nygaard Christoffersen ikke længere er tale om, at den udvidede familie bor sammen, men at den har meget kontakt med hinanden. Derimod var Laslett den første til at påvise via empiriske undersøgelser, at kernefamilien havde en lang kontinuitet gennem de forgangne århundreder.

I afsnittet, der behandler "Pardannelsens mystik" (kapitel 4), ender rapporten op med følgende konklusion "vi gør som vi altid har gjort". Her refereres til, at den høje vielsesalder på over 30 år, som vi kender i dag, ikke er noget nyt. I 1800-tallet giftede man sig også så sent, fordi der skulle samles kapital og viden, inden man kunne gifte sig og oprette sin egen husstand. Endvidere afkortede den høje viel-

sesalder også den gifte kvindes tid i den fertile alder, hvilket var medvirkede årsag til at begrænse børneflokkens størrelse. Det mønster, der blandt andet inkluderer den høje vielsesalder, er blevet betegnet som "European Marriage Pattern" af den engelske historiker John Hajnal. Hajnals hypotese fra 1965 (jf. *Population in History. Essays in Historical Demography*) om et særligt vesteuropæiske vielsesmønster er siden blevet understøttet af en række empiriske undersøgelser, der påviser mønstrets eksistens i Vesteuropa, samt at der i Østeuropa kunne påvises et andet mønster. At "vi gør, som vi altid har gjort", er således en gammel nyhed for en historiker.

Rapportens hensigt er at belyse det 20. århundrede, og det er prisværdigt, at Mogens Nygaard Christoffersen tager udfordringen op og forsøger at beskrive de lange linier. Sociologers tidshorisont er som regel kortere, men Mogens Nygaard Christoffersen viser, at det absolut er relevant at bevæge sig bagud i tid, for på mange måder er efterkrigsgenerationen atypisk i det lange løb, hvis man eksempelvis studerer vielsesalder og antal børn født uden for ægteskab (s. 47). Imidlertid ligger den tidsmæssige hovedvægt i rapporten på de sidste 3-4 sidste årtier.

Der er i det lange tidsperspektiv i rapporten, at der skulle være noget at hente for både historikere og sociologer. Da rapporten sammenfatter en lang række allerede publicerede undersøgelser, vil det være et udmærket opslagsværk for sociologer, ligesom Mogens Nygaard Christoffersen forsøger at belyse rødderne til de moderne strukturer. Men for en historiker lader rapporten noget tilbage at ønske, og det skyldes primært, at den historiske virkelighed, som Mogens Nygaard Christoffersen perspektiverer de moderne strukturer i, ikke er funderet i nyere historisk forskning. Hypoteserne er derimod hentet fra det sociologiske forskningsfelt, der tildels bygger på myter, som historieforskningen i flere tilfælde har tilbagevist via empiriske undersøgelser.

Anette Jensen
Landsarkivet for Fyn

Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen:

Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark.

København: Socialforskningsinstituttet 2004

Denne publikation fra Socialforskningsinstituttet (SFI) udgør den hidtil mest omfattende undersøgelse af etniske minoriteters parforhold i Danmark – et emne, der har tiltrukket sig stor opmærksomhed i medierne og i den offentlige debat. Bogens seks kapitler belyser mange facetter af temaet, hvilket er vigtigt i forhold til den offentlige debat, der oftest fokuserer på én dimension af de etniske parforhold, nemlig tvangsægteskabet. I forhold til sidstnævnte er bogen dog ikke videre præcis, hvilket jeg vender tilbage til senere.

Studiet, der er gennemført af Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen fra SFI, fokuserer på unge med etnisk minoritetsbaggrund med oprindelse i fem ikke-vestlige lande: Tyrkiet, Pakistan, Somalia, Libanon og Eksjugoslavien. Det empiriske grundlag er dels en spørgeskemaundersøgelse blandt 17 til 27-årige fra disse lande og dels kvalitative interviews med såvel unge (35 interview), personer fra forældregenerationen (16 interview) som ressourcepersoner med særligt kendskab til etniske minoriteters parforhold (11 interview). Med sine korte forklaringer af begreber som eksempelvis det pakistanske Zaat system er bogen let tilgængelig og giver en god introduktion til emnet. Desuden præsenteres også mange andre relevante studier om etniske minoriteter i bogen.

Et generelt problem i forhold til den kvantitative delundersøgelse er dog den lille stikprøve: Der er udtrukket 100 mænd og 100 kvinder med oprindelse i hvert af de fem lande. Med en relativ lav besvarelsesprocent er der i alt 628 personer, der har besvaret spørgeskemaet. Besvarelsesprocenten er opgjort efter køn, alder, civilstand og bopæl og det undersøges, om der er signifikante afvigelser inden for disse grupper. Kun i forhold til bopælen er

der signifikante forskelle, der viser en lavere besvarelsesprocent i hovedstadsområdet. Men i forvejen er stikprøven som udgangspunkt skæv i forhold til de udvalgte nationaliteters andel af befolkningen. Derudover er der forskelle på besvarelsesprocenten mellem grupperne, hvilket ikke bliver behandlet nærmere i bogen i forhold til en vurdering af undersøgelsens repræsentativitet.

Det begrænsede datagrundlag afholder Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen fra at udføre differentierede analyser opdelt på etniske grupper i relation til spørgsmålet om integrationen på arbejdsmarkedet, men der er også eksempler på, at forfatterne foretager analyser på et for lille materiale. Det mest grelle eksempel er figur 5.2.a (side 174), hvor et søjlediagram viser, hvorledes de 21 til 28-årige etniske minoritetsmænd, som har en familiesammenført ægtefælle, er procentvist fordelt efter både egen og ægtefællens gennemførte uddannelse. Der er anvendt 4 uddannelsesgrupper samt en "andet"-gruppe, og i en note bemærkes det med småt, at figuren er baseret på blot 24 besvarelser og at forskellene ikke er signifikante. Dette er en fremstilling af uholdbare resultater, hvor der er stor fare for, at figuren vil blive brugt i debatten om de etniske unges integration, som om der var tale om skråsikre resultater.

Et af undersøgelsens formål er at præcisere forskellen mellem tvangsægteskabet og det arrangerede ægteskab. De samme forfattere har i en tidligere undersøgelse om etniske minoriteter udviklet nedenstående definition af tvangsægteskab, som også anvendes i denne bog:

Et ægteskab, hvor forældre eller slægt arrangerer et ægteskab for et familiemedlem, uafhængigt eller i direkte modstrid med denne persons ønsker og forventninger (s. 42).

Heroverfor defineres et arrangeret ægteskab som:

Et ægteskab, der kommer i stand igennem forhandling imellem to familier. [D.v.s.] mellem de respektive forældre og deres børn samt bredere familier (Rytter 2003). Hvad der er kendetegnende for [det arrangerede ægteskab] er, at den person, som skal giftes, tager del i beslutningsprocessen (Schmidt & Jacobsen 2000:42).

Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen lægger altså vægt på, om de unge deltager i den proces, der fører til indgåelse af et ægteskab, men det kan være vanskeligt at skelne mellem deltagelse og ikke-deltagelse. At belyse forholdet mellem arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber i et spørgeskema er særdeles vanskeligt, hvilket Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen da også selv fremhæver, men de gør alligevel et forsøg. Forfatterne har valgt ikke at spørge direkte, men i stedet forsøgt at afgrænse de hændelsesforløb, hvor der er størst mulighed for at tvang har fundet sted.

I alt har otte ud af ti svaret, at de selv har fundet deres ægtefælle eller forlovede. På denne baggrund konkluderer forfatterne, at de fleste af de etniske unge i parforhold selv har fundet deres partner, mens få har været helt uden indflydelse på valget. Samlet set har 4 % slet ikke har været involveret. Det er i denne gruppe, at de tvangsgifte skal findes. Der er dog store forskelle mellem de forskellige etniske grupper: Blandt de somaliske unge har alle selv fundet deres ægtefælle, det samme gælder for næsten samtlige unge fra Eksjugoslavien og for mere end otte ud af ti unge fra Tyrkiet og Libanon, mens de pakistanske unge skiller sig ud, idet der i denne gruppe kun er halvdelen, der selv har fundet deres ægtefælle eller forlovede. Blandt de pakistanske unge har 15 % slet ikke har været involveret, mens det for de tyrkiske og libanesiske unge drejer sig om henholdsvis 2 % og 4 % og for de eksjugoslaviske og somaliske unge, slet ingen. Der er desværre ikke foretaget opdelinger efter respondenternes køn. Også her er antallet af respondenter problematisk, idet

der i alt er 194, der har besvaret spørgsmålet om, hvem der har været involveret i at finde ægtefælle eller forlovede, og desuden er der heller ikke her taget hensyn til de generelle skævheder i besvarelsesprocenten mellem de etniske grupper. I forhold til det erklærede mål om at skelne mellem tvangsægteskaber og arrangerede ægteskaber og bestemme omfanget af disse ægteskabstyper, er de kvantitative analyser baseret på et meget spinkelt grundlag og kan ikke siges at leve op til målsætningen.

Men der er trods alt taget hul på et vigtigt emne med denne publikation. En svaghed er ambitionen om at undersøge så mange forskellige sammenhænge og så have en så lille stikprøve i den kvantitative del, som det er tilfældet. Analyserne er derfor på nogle områder ikke tilstrækkeligt dybdegående og mange emner kræver en nærmere undersøgelse. Der er desuden betænkeligt, at nogle af undersøgelsens resultater, der er baseret på et meget spinkelt grundlag allerede bliver og også fremover vil blive brugt i debatten om arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber.

Margit Kriegbaum
Københavns Universitet

Bernard Jeune:
Længe leve!? Om udforskningen af det lange liv.
København: Fremad 2002 (286 sider).

I de senere år har både forskere og politiske debattører diskuteret *ældrebyrden* og konsekvenserne for fremtidens danske samfund i en situation, hvor den stadig lavere dødelighed har medført en stigende andel ældre i befolkningen. Det større antal ældre vil medføre flere udgifter i pleje- og sundhedssektoren og øgede pensionsudgifter, fremføres det. Også Velfærdskommissionen har regnet på omkostnin-

gerne ved samfundets aldring og anser det for en væsentlig problemstilling i forbindelse med velfærdssamfundets fremtidige udseende og struktur. Men andre forskere og debattører har især i det sidste års tid forsøgt at punktere det, der er blevet kaldt "Myten om ældrebyrden" (se bl.a. Mathias Meijers artikel i dette nummer, hvor en del af debatten refereres og kommenteres).

Uanset baggrund og holdning, er det indiskutabelt, at dødeligheden er mindsket, og at den lavere dødelighed har medført, at de ældre – eller de gamle – stiger i antal. Derimod diskuteres det med udgangspunkt i forskellige fremskrivninger, hvor meget ældrebefolkningen vil stige relativt, og hvor stor den økonomiske forsørgerbyrde vil blive i den aldrende befolkning.

Bernard Jeunes bog er udkommet for et par år siden, men omtalen af den medtages i dette temanummer med demografiske emner, fordi den beskæftiger sig med et af aspekterne af den demografiske dødelighedsændring, nemlig de mennesker, der bliver meget gamle – *længeleverne* – som er en befolkningsgruppe, der i antal er vokset kraftigt, relativt set, i de senere år.

Blandt de ældre eller de gamle – der er sommetider lidt usikkerhed om hvilken betegnelse, der skal bruges – er det som nævnt især de meget gamle, der er vokset relativt meget i de senere år. Ifølge Danmarks Statistiks årlige demografiske opgørelse, der offentliggøres i *Befolkningens bevægelser*, levede der den 1. januar 2004 i Danmark 504 kvinder og 90 mænd, der var fyldt 100 år. I 1994 var der tilsvarende 327 kvinder og 82 mænd, og hvis vi går tilbage til 1990, var der 183 kvinder og 58 mænd på mindst 99 år (som var den højeste kategori i tabellerne på det tidspunkt). Tallene illustrerer ikke kun, at gruppen antalmæssigt stadig ikke er særlig stor, men også at den relative vækst har været ret stor selv på ganske få år. Alene fra 1994 til 2004 er antallet af kvinder over 100 år vokset ca. 54 %, mens der for mændene "kun" er sket en stigning på ca. 11 %. At det især er gruppen af kvinder, der er vokset i antal, hænger sammen med det forhold, at kvinder generelt lever længere

end mænd.

Bernard Jeune er uddannet læge, og lektor ved Epidemiologi på Institut for Sundhedstjenesteforskning, Syddansk Universitet i Odense, hvor han også er institutleder og leder af Center for Aldringsforskning. Bogen er baseret på Bernard Jeunes mangeårige epidemiologiske og demografiske forskning i aldringsprocesser, i de senere år især om de længstlevende – "the centenarians".

Aldringsforskningen – "udformningen af det lange liv" – er et udpræget tværvidenskabeligt forskningsområde, og Bernard Jeune trækker i bogen på viden fra biologi, demografi, genetik, historie, psykologi, sociologi samt de medicinske fag: epidemiologi og geriatri. Bernard Jeune skriver selv i sit forord, at denne bog med fordel kan læses i sammenhæng med Kaare Christensens "Hvorfor ældes vi forskelligt?", der udkom på Gyldendal i 2000. Hvor Christensens bog er kortfattet og rigt illustreret, har Bernard Jeune valgt at skrive en "længere, mere uddybende og mere fortællende" bog uden billeder, der også har en historisk tilgang til emnet. Eller som forlaget skriver i sin omtale:

Det er en spændende fortælling om det lange livs lange historie fra oldtidens gamle myter om udødelighed over middelalderens søgen efter livseliksirer til den moderne udforskning af aldringens gåde.

Bogen indeholder en imponerende litteraturliste på næsten 14 sider, der omfatter mere end 200 titler. Nu skal en bog ikke vurderes ud fra antallet af henvisninger, men denne mangfoldighed af henvisninger demonstrerer den faglige bredde i forfatterens tilgang til emnet og imponerer ved en alsidighed, der rækker fra Cato den ældre til de nyeste demografiske forskningsrapporter.

Bogen består af 16 kapitler, som bl.a. tager fat om gamle og nye myter om længelevende og om livslængde, opsummerer biologisk og genetisk viden om livet, den demografiske aldring af samfundet og diskuterer nyere forskning på at bevare ung-

dom eller livskraft gennem forskellige kosttilskud.

Bernard Jeune begynder i det første kapitel med en præsentation af Jeanne Calment, som døde 4. august 1997 i den sydfranske by Arles, hvor hun var blevet født mere end 132 år tidligere, nemlig 21. februar 1875. Hun er formentlig det menneske, der har levet længst, idet de dokumenter om hendes fødsel og liv, der kunne findes i arkiverne i Arles, og som blev gennemgået af en uvildig komite (hvor Bernard Jeune selv var medlem), skønnes at være korrekte. Det er nemmere, men dog ikke altid muligt at dokumentere alderen på nulevende længelevende, men det er nærmest umuligt, når det drejer sig om myter om tidligere længelevende. Da Jeanne Calment døde, var der adskillige andre samtidige, der påstod at være meget gamle, men for en del af dem kunne alderen ikke dokumenteres og bekræftes. Bernard Jeune redegør for vigtigheden af at kontrollere og dokumentere de påståede aldre, og man bliver imponeret over den grundighed, der lægges i dette arbejde.

Længeleverne har ofte været brugt som modeller for levevis, formentlig fordi man har ledt efter en forklaring på, hvordan de kunne blive så gamle. Jeanne Calment spiste meget chokolade, nævner Bernard Jeune, faktisk ca. 1 kg. om ugen, hvilket jo kun kan glæde gruppen af nulevende chokoladeelskere, hvortil denne anmelder hører. En fransk-canadisk kvinde, der døde som 117-årig i 1998 og efterlod 300 efterkommere, var vegetar, mens en anden kvinde, der døde som 110-årig i 1999, derimod hadede grøntsager, men spiste chokolade med glæde. Dansk-amerikaneren Chris Mortensen, der døde i 1998 i en alder af 115 år, havde røget fra han var 20 år (dog aldrig cigaretter), men fik i sine sidste år lagt begrænsninger på sit forbrug, så han i 113-års alderen kun måtte ryge 1-2 milde cigaretter om ugen. Bernard Jeune afslutter det første kapitel med at stille spørgsmålet om, hvad disse længelevende havde tilfælles: Jeanne Calment stammede fra en slægt af længelevende, hvilket de andre ikke gjorde. Nogle kom fra velhavende, andre fra arbejderfamilier, nogle fik

ingen børn, andre fik mange (én af kvinderne fødte 12 børn), intet tyder på, at de har spist særligt sundt og de to havde røget i mere end 100 år.

Det billede, Bernard Jeune tegner af de udvalgte længelevende, understreger kompleksiteten i betydningen af arv, kost, levevilkår, fødsler, tobak, sygdomme og personlighed, og det er denne kompleksitet i "den langsomme aldring", Bernard Jeune behandler videre i bogen.

I de næste kapitler behandles en del gamle myter og overbevisninger om "det lange liv" (kapitel 2), "livslængde" (kapitel 3) og det, Bernard Jeune kalder "Den moderne hundredårskult" (kapitel 4). I dette perspektiv indgår ideerne om udødelighed, om guldalderen før syndfloden, jagten på ungdommens kilde, alkymisternes livseliksirer og meget tidlige undersøgelser af længelevende. Disse kapitler demonstrerer Bernard Jeunes store og brede historiske, kulturhistoriske og litterære viden om feltet.

Derefter gennemgås empirisk materiale om "Fortidens levealdrer" (kapitel 5). Det er et interessant kapitel, som kommer ind på historier og overleveringer om længelevende enkeltpersoner og slægter i oldtidens Grækenland og Romerriget, i Kina, og den europæiske middelalder og renaissance. Kapitlet afsluttes med en opsummering om hvor lang den sandsynlige livslængde var for år 1600:

De, som undgik den høje børnedødelighed, epidemier og kriges hærgen, og for kvinder den høje mødredødelighed, kunne nå langt højere aldre [end de ca. 40 år, som var almindelig] dog sjældent højere end støvets år på 70, og da hyppigst de mest velstillede, som kunne nå 80 år og måske lidt mere (s. 94).

Der er dog intet, der tyder på, at en alder på 115 år nogensinde er opnået i disse tidlige tider, skriver Bernard Jeune, og på den måde er vi faktisk inde i diskussionen om, hvorvidt den mulige livslængde er øget, eller om der "blot" er tale om, at flere og

flere lever mindst 100 år. Denne diskussion tages op i et af de følgende kapitler, efter en gennemgang af "Falske og sandfærdige længelever". Herefter følger en række kapitler om dødelighed og livslængde i naturen, hvor bl.a. forskningsresultater om hvirveldyr og om celledød gennemgås, inden vi når til evolutions-teorierne om aldring, der i dag belyses gennem forskning på bl.a. gærceller, rundorme og bananfluer og giver mulighed for på relativ kort tid at følge ændringer, der sker over flere generationer. Herefter gennemgår Bernard Jeune nyere resultater fra den genetiske forskning. Han illustrerer hermed, hvordan nyere demografisk forskning kan bygge på vidt forskellige videnskabelige discipliner, spændende fra makro- til mikroniveau, og desuden hvordan der er åbenhed for at kombinere og betragte de empiriske fund som resultatet af en samspil mellem det enkelte menneskes genetiske disposition, påvirkninger i fosterstadiet og de livsvilkår, det samme menneske har levet under.

Selvom det er vanskeligt at udvælge det mest interessante i denne informations-spækkede og velskrevne bog, har denne anmelder især hæftet sig ved de forskningsresultater, der tyder på, at en forklaring på kvinders generelt lavere dødelighed og længere middellevetid, bl.a. kan findes i kønskromosomerne. Med stigende alder er der, som Bernard Jeune udtrykker det: "en tendens til, at den ene af de to celletyper hos kvinden udkonkurrerer den anden" (s. 193). De celletyper, han taler om, er en type, hvor det X-kromosom, kvinden fik fra sin far, er aktivt, og en anden type, hvor X-kromosomet, der er nedarvet fra moderen, er det aktive. Kvinder har som bekendt to X-kromosomer, mens mænd kun har et, hvilket skulle give kvinden mulighed for at "spille på" det raske X-kromosom. BJ nævner, at det er omvendt hos hanner og hunner blandt fugle – både med hensyn til antallet af X-kromosomer og levetid.

Og med denne kønsforskel kan vi nærme os en afrunding af anmeldelsen. Den fremtidige udvikling vil have konsekvenser for ældrebefolkningens sundhed og

levetilstand, men vil også betyde, at vi kommer til at se et andet generationsbillede i befolkningen. Det er allerede i dag blevet mere almindeligt, at familier indeholder 4 generationer, og vi kan fremover forvente en vækst i mange-generationsfamilierne. Der er dog andre træk i den demografiske adfærd, der trækker i modsat retning, idet en stadig udsættelse af første barns fødsel vil øge den tidsmæssige afstand mellem generationerne.

Forlaget afslutter omtalen af bogen med at understrege nogle væsentlige træk ved den fremtidige ældrebefolkning:

Fremtidens ældrebefolkning vil derfor komme til at bestå af to generationer – en yngre velfungerende ældregeneration, der som pensionerede bedsteforældre stadig vil være børn af en ældre, mere skrøbelig ældregeneration, som vil være oldeforældre. De sidste vil udtrykke familiens lange hukommelse og gøre det lange liv til en del af familiens hverdag.

Lisbeth B. Knudsen
Aalborg Universitet

Amy Frølander & Annemette Lindhardt:

Indvandrerne og arbejdsmarkedet.

København: Danmarks Statistik 2004 (63 sider)

Danmarks Statistik udgav i december måned 2004 denne publikation, som beskriver de 16-66 årige indvandreres ophold i Danmark med fokus på indvandrernes arbejdsmarkedstilknnytning i november måned 2002.

Gennem hele publikationen bliver der differentieret mellem indvandrere fra vestlige og ikke-vestlige lande. Fokus er dog rettet mod indvandrere fra ikke-vestlige lande, som er opdelt på de 10 oprindelseslande, hvor flest ikke-vestlige indvandrere i Danmark kommer fra.

Indvandrernes arbejdsmarkedstilknnytning bliver beskrevet ved hjælp af figurer og tabeller, der indeholder erhvervsfrekvenser og beskæftigelsesfrekvenser, som er fordelt på: Herkomst, køn, alder, opholdstid, opholdsgrundlag og geografi. Derudover bliver ledighed belyst ved fordeling på køn og herkomst. Publikationen indeholder også selvstændige kapitler om: Lønmodtagere, selvstændige, personer uden for arbejdsstyrken samt uddannelsesforhold.

Danmarks Statistik har for første gang modtaget oplysninger på CPR-nummer om opholdstilladelser fra Udlændingestyrelsen. Statistik over opholdstilladelser baserer sig dog kun på opholdssager afgjort i perioden 1995-2003. Dette bevirker, at statistikken over opholdstilladelser kun er anvendelig for personer, der er indvandret efter 1994.

Overordnet set er det lykkedes forfatterne at vise nogle spændende statistikker over indvandreres arbejdsmarkedstil-

knytning, og beskrive statistikkerne med et præcist og klart sprog. Læseren skal dog netop kun forvente beskrivelser, idet publikationen ikke indeholder en mere grundig analyse af og refleksion over indvandrernes arbejdsmarkedstilknnytning.

Det er en styrke, at der gennem hele publikationen er lagt vægt på at differentiere mellem de forskellige ikke-vestlige oprindelseslande. Det viser sig nemlig, at der er stor forskel på indvandrergrupper fra forskellige oprindelseslande i forhold til tilknnytning til bl.a. arbejdsmarkedet og uddannelsesområdet. Derudover varierer forskellen på mænd og kvinders arbejdsmarkedstilknnytning meget landene imellem. Dette ses bl.a. på beskæftigelsesfrekvenserne i tabel 3.3. Det undrer derfor læseren, at forfatterne ikke undersøger uddannelsesmæssige forskelle mellem mænd og kvinder.

Som læser ærgres man sig over, at efterkommernes arbejdsmarkedstilknnytning kun bliver beskrevet i én figur og én tabel. I disse statistikker er det samtidig svært at sammenligne efterkommere med indvandrere og danskere, idet efterkommerne er meget yngre end indvandrerne og danskerne. Det ville derfor være spændende at sammenligne arbejdsmarkedstilknnytning for den helt unge del af personer i den erhvervsaktive alder, fordelt på herkomst. Så ville man i højere grad kunne drage konklusioner om, hvorledes unge efterkommere klarer sig på arbejdsmarkedet i forhold til unge danskere og unge indvandrere. Når man sammenligner efterkommere med indvandrere, bør man også tage højde for, at de fleste efterkommere i den erhvervsaktive alder kommer fra de "gamle" indvandrerlande: Tyrkiet, Pakistan og Jugoslavien. Man bør derfor kun sammenligne indvandrere og efterkommere fra ovennævnte lande.

Jeg undrer mig over, at forfatterne i så høj grad lægger vægt på statistikker med udgangspunkt i et tværsnit af befolkningen. Hvis forfatterne i stedet havde lagt mere vægt på longitudinelle data, så kunne man give et langt mere dynamisk indtryk af indvandrernes arbejdsmarkedstilknytning, end publikationen nu formår. Som læser savner man derfor flere statistikker, der beskriver udviklingen af arbejdsmarkedspositioner over tid samt overgangssandsynligheder mellem arbejdsmarkedspositioner. Det kunne eksempelvis være interessant at undersøge overgangssandsynligheder til ledighed og beskæftigelse fra den store andel af ikke-vestlige indvandrere, der er kategoriseret som værende midlertidigt uden for arbejdsstyrken. Dette ville give et indtryk af om aktivering, revalidering og integrationsuddannelse hjælper indvandrerne i beskæftigelse.

Indvandrernes integration på arbejdsmarkedet er et politisk emne, som aktualiseres af regeringens mål om at forøge beskæftigelsen med 60.000 personer inden 2010. Publikationen ruster læseren til bedre at kunne vurdere gyldigheden af de ofte modsigende tal, som florerer i den politiske debat om indvandrernes arbejdsmarkedstilknytning. Publikationen kan derfor anbefales på trods af de anførte kritikpunkter.

Mikkel Bergqvist Rasmussen
Aalborg Universitet

Susanne Svendsen: Børn – nej tak.

København: Politiken 2003 (224 sider)

Denne bog, som udkom i efteråret 2003, er ifølge forfatteren, der er freelance journalist, en bog

til dig, der ved, at du ikke vil have børn. Til dig, der er i tvivl. Til dig, der ikke nåede at få nogen. Og til

dig, der ikke kan forestille dig at leve uden børn – og ikke forstår dem, der kan (s. 7).

Dermed er den sympatiske indgangsvinkel præsenteret. Forfatteren, Susanne Svendsen, ønsker at belyse de mange fæctterede bevæggrunde især kvinder kan have for at fravælge børn. Af forordet fremgår, at en af årsagerne til, at hun besluttede at skrive bogen, var oplevelsen af manglende respekt for det bevidste fravalg børn, som hun og – som bogen dokumenterer – andre møder fra omgivelserne. For mig bragte det minder frem om 1970'ernes bøger og artikler, der samtidig med fremkomsten af p-piller og legaliseret fri abort, måtte argumentere for retten til at leve barnløst.

Vi ved i dag, at den stadig senere første-fødsel også betyder, at nogle kvinder kan få sværere ved at blive gravide og få det antal børn, de gerne vil have. Vi ved også, at andelen af kvinder, der ikke får børn, varierer betydeligt med bl.a. uddannelsesniveau og position på arbejdsmarkedet. Kvinder med lang uddannelse og høje stillinger får som hovedregel deres første barn senere end det generelt er tilfældet. Samtidig er det også blandt disse kvinder, den største andel findes, der aldrig får nogen børn overhovedet. Disse forskellige sættes ofte i relation til kvindernes vanskeligheder med at kombinere deres krævende erhvervsarbejde og det at have børn (skont Danmark blandt de lande i Europa, der i dag har den højeste fertilitet). Implicit ligger der bag den fortolkning af fertilitets-begrænsende faktorer, at kvinder egentlig gerne vil have børn, hvilket kan argumentere for Susanne Svendsens indgangsvinkel til bogen.

Susanne Svendsen drøfter, hvilken rolle det store fokus på børn i dag spiller for de reaktioner, frivilligt barnløse møder. Det er slet ikke utænkeligt, at den megen opmærksomhed på de ufrivilligt barnløse og den prestigefyldte medicinske forskning i afhjælpning i ufrivillig barnløshed har den utilsigtede konsekvens, at det bliver sværere og sværere at argumentere for et aktivt og bevidst *fravalg* af børn. Igen kom

jeg til at tænke tilbage, nu på en artikel i et dameblad fra slutningen af 1990'erne, der portrætterede en række velformulerede, markante kvinder (bl.a. Ritt Bjerregård), som alle havde formuleret sig omkring det ikke at ville have børn. Artiklens var ledsaget af billeder af nuttede babyer og situationer med børn. Ville man illustrere en artikel om brystkræftpatienter med billeder af bryster? Som jeg husker det understregede samtlige interviewede kvinder, *uanset* hvor velargumenteret de i øvrigt forklarede deres fravalg, at de skam var *meget* glade for børn og havde et fantastisk forhold til deres samlevers/mands børn af tidligere forhold, venindernes børn eller niecer/nevøer, som de brugte megen tid med. Susanne Svendsens bog antyder, at det åbenbart ikke er blevet lettere at leve barnløst i dag.

Bogen er bygget op om en række kapitler, der skildrer nogle kendte såvel som ukendte kvinders historier om og begrundelser for ikke have (fået) børn. Ind mellem kapitlerne er der afsnit med titler som *Historikeren*, *Forplantningseksperter* og *Antropologen*, som er som sagkundskabens input, og hvor personer med den nævnte faglige ekspertise interviewes. Endelig er der citater fra en række personer, både ukendte og kendte (bl.a. sundhedsplejerske Sigrid Riise og politikerne Lone Dybkjær). Nogle af disse citater præsenteres på en hel side (bogen er i et kvadratisk format på 23*23 cm) med uregelmæssige STORE, markant håndskrevne bogstaver i sort på knaldrød baggrund, mens andre er sat sammen i et dobbeltopslag, kaldet "Apropos". Disse står i to-tre ofte brudte spalter, med sort skrift i forskellige skrifttyper og størrelser, og hvor hvert citat eller oplysning kan være på hvid, rød eller blå baggrund. Det er her, man bl.a. finder oplysninger om antallet af provokerede aborter, lovens betingelse for sterilisering, regionale og sociale forskelle i andel uden børn og fertilitetsniveauet i Danmark. Når jeg gør lidt ud af bogens layout, skyldes det, at den "smarte" grafiske tilrettelæggelse (ved Olga Bramsen) virker forvirrende og tekstforstyrrende i stedet for at understøtte tekstens pointer. Det gælder

både de skrigende farver, og de smalle tekstspalter (til trods for bogens brede, og ret uhåndterlige format), der afbrydtes af farvede mindre kvadrater med håndskrevne citater fra teksten.

Jeg savner desuden flere faktuelle oplysninger og ikke mindst en nemmere måde at finde frem til dem, der trods alt findes i bogen. Min indgang til bogen er naturligvis præget af den faglige ballast, og jeg er i øvrigt selv en af dem, der citeres for nogle faglige oplysninger. Derfor kan det være svært at vurdere, hvordan den kvinde, der har brug for støtte i sine overvejelser om måske ikke at få børn, vil læse bogen. Sammenhængende med dette har jeg vanskeligt ved at vurdere, om Susanne Svendsen rammer et behov hos den brede målgruppe, hun skitserer i sit forord og om der i det hele taget er behov for en bog af denne type.

Men, for nu at afslutte lidt mere positivt, så er det jo altid spændende at læse personlige beretninger om nogle aktuelle spørgsmål og få et indblik i de meget forskellige livsforløb og -betingelser, der har ført kvinderne frem til beslutningen om ikke at få børn.

Lisbeth B. Knudsen
Aalborg Universitet

